

ЗВОНИМИР ИВАНОВИЋ*
Криминалистичко полицијска
академија
Београд

УДК 316.7:327
Монографска студија
Примљен: 12.01.2015
Одобрен: 27.01.2015

АУТОРСКА ПРАВА И УТИЦАЈ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Сажетак: Аутор у раду покушава да да преглед важнијих правних аката у области заштите интелектуалне својине, на међународном плану, али и на унутрашњем. У овим стремљењима он се бави феноменом глобализације и утицајем на међународне правне акте и њиховим преношењем утицаја на национална законодавства. У овом процесу аутор указује и на постојање алтернативних околности и светлих тачака у развоју појмова и карактеристика нових концепција у области ауторског права. У овом смислу од посебног значаја је указивање на лиценце креативне заједнице. Аутор покушава да укаже на један концепт који можда представља здрав одговор на све чешће инсистирање на заштиту ауторских права на глобалном нивоу, уз постојеће разлике у економским снагама друштава, издвајајући облике отпора који се граниче са законом у односу на нове концепције. Ова дијалектика одговора говори и о комплексности проблематике ауторских права, посебно у сајбер простору, али такође указује и на нерешивост проблема сировом снагом закона, којом се и креативност на тај начин спутава. Управо нека концептуална решења која приказује аутор дају светло на крају тунела и указују на светле примере људске креативности који могу дати наду у будућност третирања ауторских права на глобалном нивоу уз најминималнија решења у ограничењима корисника.

Кључне речи: ауторска права, сајбер простор, лиценце отвореног кода, лиценце креативне заједнице, глобални трендови

О међународним и националним правилима заштите ауторских права у сајбер простору

На међународном плану ова материја регулисана је Бернском Конвенцијом (о заштити литерарних и уметничких радова) 40 из 1886.године. Измене су начињене у Паризу 1896.године, Берлину 1908.године. у првом маху довршене у Берну 1914., конвенција је ревидирана у Риму 1928.год. Бриселу 1948.год. Штокхолму 1967. и Паризу 1971. да би 1979.год. била измењена амандманима. А као један од значајних недостатака ове конвенције били су

* zvonko31@gmail.com

њено нерегулисање Интернета и информационо- комуникационих технологија, што је резултирало усвајањем споразума WIPO (The World Intellectual Property Organization Copyright Treaty) 1996.god. Светска трговинска организација као један од услова за чланство захтева од будућих чланица да усвоје одредбе Бернске конвенције које и јесу саставни део Споразума о трговинским аспектима права интелектуалне својине. Поред Бернске од значаја за материју је и Римска Конвенција о заштити права извођача, произвођача фонограма и организација за радиодифузију која је отворена за потписивање 26. октобра 1961.god. када су је усвојиле чланице BIRPI¹ претходнице WIPO². Такође, од значаја у овој области је и Женевска Конвенција о заштити произвођача фонограма од неовлашћеног умножавања из 1971 о третирању заштите ауторских права у погледу звучних записа. Овом конвенцијом је дата могућност и овлашћења да се предузму мере против увоза пиратерије у облику неовлашћено створених музичких снимака као и лица која их дистрибуирају и препродају. WIPO администрира 24 Конвенције, споразума и протокола од којих је Србија потписница свих. УН су уврстиле ову организацију као специјализовану међународну организацију у саставу УН. Ова организација је потврдила свој значај и проширила домаћај своје важности потписивањем споразума 1996.god. са Светском трговинском организацијом (СТО). Данас ова организација администрира 24 споразума.

Глобални утицај АЦТА документа

Развој информационих технологија и интернета проузроковао је повећање различитих облика угрожавања интелектуалне својине у сајбер простору. Готово неограничена доступност књижевних дела, научних радова, музичких радова, видео радова, и других ауторских дела у дигиталном облику омогућила је огроман број злоупотреба и разних облика кршења права интелектуалне својине па је било неопходно међународним споразумима осмислити ефикасне системе заштите интелектуалне својине, који су у складу са временом у коме доминирају дигиталне технологије. Велике међународне организације, као што су Уједињене нације, Европска унија, Светска трговинска организација, као и поједине државе (пре свега САД), настојале су у последњих двадесет година да усвоје међународна правна акта која ће ограничити и санкционисати злоупотребу интелектуалне својине. У оквиру Светске трговинске организације (СТО) усвојен је ТРИПС (*Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights – Споразум о трговинским аспектима права интелектуалне својине*). Овај споразум је резултат преговора и уобличења текста из 1994. године.

¹ United International Bureaux for the Protection of Intellectual Property, више о истој на интернет адреси: <http://en.wikipedia.org/wiki/BIRPI> последњи пут приступљено 24.01.2012.

² Конвенција о оснивању Светске организације за заштиту права интелектуалне својине (Convention Establishing the World Intellectual Property Organization) потписана је у Штокхолму 14. Јула 1967.god. и на снази је укључујући амандмане од 28. септембра 1979. Текст је доступан на интернет адреси: http://www.wipo.int/treaties/en/convention/trtdocs_wo029.html, 25.01.2012.

ТРИПС је обавезан за све чланице Светске трговинске организације. У оквиру Светске организације за интелектуалну својину (СОИС), закључен је низ међународних споразума, од којих је најзначајнији Споразум о ауторском праву (Copyright Treaty) из 1996.г. У оквиру ЕУ, 2004. године, усвојена је Директива о заштити права интелектуалне својине 2004/48 (усвојили су је Европски парламент и Европски савет). У САД донето је више законских прописа у вези са заштитом интелектуалне својине, али посебну пажњу су изазвали предлози Закона о спречавању онлине пиратерије СОПА и Закон о спречавању онлајн претњи економској креативности и крађа интелектуалне својине – ПИПА припремљени у другој половини 2011.г. Ти акти су имали за циљ отежавање продаје и дистрибуције пиратског материјала заштићеног ауторским правима (филмови, музика, али и физичка добра)³. У питању су Бернска Конвенција, Бриселска Конвенција, Будимпештански уговор, Хашки споразум, Лисабонски споразум, Споразум из Локарна, Мадридски споразум (Индикатори извора), Мадридски споразум (ознаке), Мадридски Протокол, Уговор из Наиробија, Париска Конвенција, Уговор о сарадњи у погледу патената, Уговор о патентном праву, Женевска Конвенција о фонограмима, Римска Конвенција, Сингапурски Уговор, Стразбуршки споразум, Уговор о праву трговинских марки, Бечки уговор, и Вашингтонски споразум. Последица је била гашање низа сајтова межу којима и Megaupload.com и хапшење власника сајта под оптужбом за наношење огромне материјалне штете носиоцима ауторских права. Након тога многи сајтови су се сами угасили како би избегли правне последице (као btjunkie.org). Одговор интернет заједнице је био напад хакерске групације Анонимуси на сајтове ФБИ-а, Министарства правде САД, сајтове музичке и филмске индустрије као и политичких моћника. Широм Европе и света 11 фебруара 2012.г. десетине хиљада људи у више стотина протеста исказало је своје противљење споразумима о заштити интелектуалне својине. Последица реакције интернет заједнице и јавности била је пролонгирање гласања о СОПИ и ПИПА у Конгресу САД и покретање поступка пред Европском судом правде о усклађености АЦТА са правом Европске уније. Трговински споразум против фалсификовања (*Anti - Counterfeiting Trade Agreement*), познатији у јавности као АЦТА, је један у низу мултилатералних међународних споразума чији је циљ да се заштити интелектуална својина. Свакако се не ради о једином међународном споразуму овакве врсте, јер их је било и раније, али је овај мултилатерални споразум изазвао изузетно оштру реакцију јавности у многим земљама, укључујући и нашу, па је то још један разлог више да се упознамо са детаљима садржине овог акта и да анализирамо последице које из њега могу проистећи. Трговински споразум против фалсификовања (АЦТА) је потписан 1. октобра 2011.г. у Токију од стране САД-а, Јапана, Канаде, Марока, Новог Зеланда, Сингапура и Јужне Кореје, а овом споразуму се придружила и Европска унија почетком 2012.г. Од земаља чланица Европске уније 22 земље су потписале АЦТ-у док су од потписивања, за сада, одустале Немачка, Холанди-

³ О овоме више на интернет адреси:

http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?search_what=C&country_id=189C, 5.01.2012.

ја, Чешка, Пољска, Словачка и Словенија. У неким случајевима, ова уздржаност је била последица масовних протеста, у другим, последица мишљења експерата за право интелектуалне својине о одредбама АЦТА које су у супротности са правом ЕУ и европским стандардима уживања и заштите људских права (Ракић Водинелић Весна, 2012). Преговоре о Трговинском споразуму против фалсификовања (АЦТА) отпочеле су САД 2006.г. са Јапаном, Швајцарском и Европском унијом, а 2008.г. преговорима су се придружиле Аустралија, Јужна Кореја, Мароко, Нови Зеланд, Мексико, и Сингапур. Преговори су вођени у тајности, јер су углавном сви преговарачи преговоре прогласили државном тајном, све док о преговорима јавност није обавештена 2008.г. уз помоћ Wikileaks-а. Велику подршку преговорима о Трговинском споразуму против фалсификовања – АЦТА пружиле су велике медијске корпорације које производе филмове, серије, музику, итд, као и корпорације које се баве производњом лекова. Основани приговори на процес доношења овог споразума су да није било *транспарентности*, да није било *демократског процеса* и да није било *утицаја јавности* на текст споразума. Сва три приговора су у потпуности оправдани. Пошто су преговори вођени у тајности наравно да није било транспарентности. Демократски процес је изостао јер су из преговора били искључени Светска трговинска организација и Светска организација за интелектуалну својину, а онемогућавање јавности, односно низу невладиних организација и експерата да дају своје мишљење о споразуму сигурно није допринело квалитету коначног текста споразума. Позната изрека сјајног правника Валтазара Богишића "Што се грбо роди вријеме не исправи" у потпуности се може односити на Трговински споразум против фалсификовања. Трговински споразум против фалсификовања - АЦТА се састоји из шест глава: (1) уводне одредбе и општи појмови; (2) правни оквир за заштиту права интелектуалне својине; (3) праксе правне заштите; (4) међународна сарадња; (5) институционална правила и (6) завршне одредбе. У формалном смислу, ради се о одредбама које су уобичајене у мултилатералним међународним споразумима: оне намећу државама које потпишу и ратификују АЦТА, обавезу прилагођавања њиховог унутрашњег права одредбама тог споразума. Без обзира што су намере редактора изражене у преамбули легитимне (заштита ауторских права и других права интелектуалне својине, сузбијање фалсификовања интелектуалних добара и спречавање пиратерије) правни методи које садрже АЦТА су агресивни и противни бројним међународним и регионалним документима о људским правима. Људска права која се у Трговинском споразуму против фалсификовања највише угрожавају јесу: *право на приватност*, *слобода изражавања*, *право на лечење* (приступ медикаментима) и *право на правично одлучивање* (суђење)⁴. Циљ Трговинског споразума против фалсификовања је како проистиче из самог споразума, да примора интернет компаније и интернет провајдере да надзиру своје кориснике и да цензуришу садржаје. Један од циљева овог међународног споразума је и да заштити интересе великих фармацеутских компанија, односно да омогући третирање генеричких лекова (лекови који су

⁴ Ibidem.

произведени у земљама у којима не важи патент или је он истекао) као фалсификат. Такође се штите и интереси компанија које се баве биотехнологијом па би компаније које заштите неки од патената у области биотехнологије – генетике у више земаља биле под заштитом Трговинског споразума против фалсификовања и лакше могле да остваре своја права. Иако Трговински споразум против фалсификовања - АЦТА креће од легитимних циљева, по оцени наше стручне јавности он ипак пати од низа недостатака. На јавној дебати о споразуму АЦТА у Београду одржаној 9 марта 2012.г. Саша Гајин је констатовао да овај споразум може угрозити слободан приступ информацијама, приватност, и да не садржи довољну меру процесних гаранција за правично суђење (АЦТА у Србији, 1012). Весна Ракић Водинелић истиче пет крупних недостатака Трговинског споразума против фалсификовања – АЦТА: (Ракић Водинелић Весна, 2012).

1. АЦТА не прави разлику између корисника за које постоји основана сумња да повређују право интелектуалне својине и других корисника. Довољно је да носилац права твди да је одређени корисник његово право повредио. У овом погледу, наглашава се, АЦТА иде знатно даље од ТРИПС-а, који овакву обавезу провајдера прописује само за оне кориснике за које је доказано да вређају право интелектуалне својине. На овај начин се успоставља претпоставка да је сваки корисник истовремено и прекршилац.

2. АЦТА, поред грађанскоправне заштите, намеће државама потписницама обавезу кривичноправне заштите, тј. криминализацију повреда права интелектуалне својине, што одступа од ЕУ стандарда, јер Директива ЕУ 2004/48 уопште не предвиђа криминализацију. Поред тога АЦТА не обезбеђује правично суђење и заштиту процесних права окривљених. Иако се државама потписницама намеће обавеза криминализације, у АЦТА се не прави разлика између копирања које је корисник извршио за сопствену употребу и оног за незаконито стицање профита, будући да се појам комерцијалне употребе интелектуалног добра неодређено и широко дефинише.

3. У чл. 12 АЦТА нису садржане уобичајене процесне гаранције за туженог (наводног прекршиоца права интелектуалне својине), зато што се привремене мере одузимања и заплена његових добара, за које се тврди да су резултат повреде права интелектуалне својине, могу изрећи, а да се туженом и не пружи прилика да се изјасни (*inaudita altera parte*).

4. Државни органи који контролишу границу, на основу АЦТА могу уживати овлашћења која иначе, сме да има само суд: према неким тумачењима гранични службеници царине могу да нареду преглед лап топа или IPad-a и њихово одузимање на основу обичне сумње да садрже фалсификована интелектуална добра (снимке музике, филма и сл.) који би наводно били намењени комерцијалној, а не, као што уобичајено јесу, личној употреби.

5. У Европском парламенту је наглашавано да се АЦТА односи и на генеричне лекове (лекове са генеричним именом), иако се не ради о фалсификованим лековима, него и о оним за које је истекло време заштите или се из разлога унутрашњег права, стављају у промет под генеричним именом. За-

плена и уништавање таквих лекова као фалсификованих спречиће приступ лечењу нарочито у неразвијеним земљама. Једна од најпроблематичнијих одредби Трговинског споразума против фалсификовања - АЦТА је она која се односи на *интернет провајдере*, односно члан тог споразума који предвиђа могућност да земље потписнице могу да овласте надлежне органе да траже од интернет провајдера податке о корисницима за које се сумња да крше ауторска права са својих интернет адреса. Трговинским споразумом против фалсификовања - АЦТА предвиђа се и успостављање глобалне агенције за сузбијање фалсификовања и бесплатног преузимања филмског, музичког и других садржаја са интернета уз претњу затворским и новчаним казнама. Европски суд правде је 16. фебруара 2012.г. одбацио захтев да друштвене мреже и интернет провајдери уведу "филтере" којима ће корисницима онемогућити да размењују садржаје заштићене ауторским правима. Европски суд правде је одбацио тужбу Агација за заштиту ауторских права из Белгије уз образложење да би се тиме кршили принципи слободне трговине и слободе изражавања, као и да се тиме угрожава приватност корисника интернета. Ова одлука Европског суда правде имаће сигурно значајне последице на будуће сличне случајеве.

Трговински споразум против фалсификовања – АЦТА био је отворен за потписивање до 31. марта 2012.г. за земље које су учествовале у преговорима и за чланице Светске трговинске организације. Од земаља Европске уније њих 20 од укупно 27 је потписало АЦТА споразум. Да би овај споразум ступио на снагу било је потребно да га ратификује Европски парламент, али је он, након негативне реакције јавног мњења и мишљење Одбора за међународну трговину Европског парламента, одбио 4. јула 2012.г. да га ратификује са 478 гласова против 39 за и 165 уздржаних уз образложење да овај споразум представља претњу за личне слободе и приватност грађана Европске уније. Без обзира што Трговински споразум против фалсификовања – АЦТА није ратификован од стране Европског парламента и неће се примењивати у Европи, сигурно је да нас у наредном периоду очекује још међународних споразума из области заштите интелектуалне својине који ће, после реакције јавности на Трговински споразум против фалсификовања – АЦТА морати бити много боље припремљени уз посебно вођење рачуна да се не угрожавају личне слободе и приватност грађана.

Изазови концепту ауторских права

Дуго се није доводио у питању концепт ауторског права, али са појавом и развојем нових информационих технологија и интернета концепт ауторских права почиње да се значајно мења, односно да добија алтернативу у виду отвореног приступа информацијама. Нова политика ауторских права у сајбер простору „требало би да реafirмише права аутора у свету глобалних дигиталних комуникација, али не би требало да ствара подршку за бесконачне монополе и технолошку дискриминацију” (Димитријевић Предраг, 2010, 286). У другој половини деведесетих година упоредо са развојем информационих тех-

нологија развијала се и идеје стварања софтвера отвореног кода, односно бесплатног софтвера. Аутори оваквог софтвера омогућавали су другима да софтвер: бесплатно користе, приступају изворном коду, дистрибуирају, и да га унапређују, односно мењају (Dusollier Séverine, 2010). Комисија Европске уније 2007.г. установила је лиценцу за бесплатан софтвер односно софтвер отвореног кода под називом „The European Union Public Licence” (ЕУПЛ). Званична верзија ове лиценце доступна је на свим званичним језицима ЕУ. Данас у свету постоји преко 100 различитих лиценци та бесплатан софтвер, односно софтвер отвореног кода⁵. Појава копилефт (енг. Copyleft) лиценце и лиценце отвореног садржаја (Open Content Licence) указују на потребу радикалне променом међународне постојеће регулативе ауторских права у циљу стварања фундаменталних права на фер и јавну употребу у дигиталном свету. Копилефт и Лиценце отвореног садржаја стварају само субкултурална острва слободне употребе и дистрибуције радова у оквиру великог мору не-слободне медијске културе (Liang, 2004). Идеја о стварању софтвера отвореног кода временом се сасвим очекивано проширила и на остала ауторска дела. Ова идеја стварања слободног софтвера, односно отвореног садржаја, која се појављује са настанком дигиталног света радикално мења концепт ауторских права. Насупрот идеји о генијалном аутору који своје дело штити ауторским правима и другима омогућава само да буду пасивни корисници супротставља се идеја о аутору који жели да омогући крајњем кориснику да постане коаутор, односно да може софтвер или друго дело да копира, мења, унапређује. Тако да те нове дигиталне слободе, нова дигитална култура омогућава обичном кориснику, обичном човеку да постане коаутор, да створи нову вредност, ново уметничко, књижевно или друго дело. Овакав модел фундаментално мења традиционално схватање ауторских права. Основа ове нове идеје је да стваралаштво почива на креативној употреби постојећих дела у јавном домену. Део ове нове идеје је и сарадња десетина или стотина аутора у стварању једног новог дела. Нека дела као што су рецимо велике енциклопедије могуће је створити само сарадњом великог броја аутора широм света. Дobar пример како се на основу постојећег ауторског дела уз помоћ креативности ствара ново ауторско дело је хип хоп музика. Многе новостворене културне вредности заправо су засноване на копирању већ постојећих ауторских дела. Дизајнирање нових медија, рецимо на интернету, засновано је у великој мери на копирању постојећих фонтова, скриптова, алата, итд. Насупрот класичне идеје о ауторском праву које онемогућава даље коришћење и измену ауторског дела стоји идеја сарадње у стварању на бази *слободне размене информација у дигиталном свету*. Пасивни корисници ауторских дела постају креативни сарадници који непрекидно обогаћују јавни домен доступан свима. Јавни домен представља заједнички ресурс који је доступан свима и који се може користити без потребе добијања било каквих одобрења и дозвола. Нешто слично улицама, парковима игралиштима, који су у јавном домену и сви их могу користити (Liang, 2004). Енормним повећањем брзине протока информација и доступности ауторских дела у свим

⁵ Интернет адреса: <http://www.osor.eu/eupl>, 14.11.2010.

облицима довело је у несразмеру класичан концепт ауторских права са потребом постојања јавног домена и могућности доступности знања, као и могућности стварања новог знања као јавног добра проистеклог из јавног интереса. Пуно је разлога за омогућавање приступа ауторском делу као отвореном садржају. Неки од тих разлога су:

- Аутори који још увек нису постали познати желе да се што већи број људи упозна са њиховим делом, односно желе да га популаришу како би изградили своју репутацију. На тај начин се могу обезбедити нови наступи, нови спонзори, итд.,
- Избегавају се посредници, дистрибутери и омогућава се директан контакт са ауторима,
- Аутори који дела не стварају да би зарадили већ из других разлога да би ширили своје идеје,
- Идеја отвореног садржаја омогућава да се и заради тако што се академској заједници и непрофитним организацијама може омогућити слободан приступ, а задржавају се права на комерцијалну употребу дела,
- Непознати аутори могу своја дела понудити као потпуно слободан садржај, а понудити онима који то желе да дају донације онолико колико желе,
- Аутори који дела објављују на класичан начин, рецимо у штампаним медијима, ако истовремено објаве своје дело и на интернету као отворени садржај обично тако поспешују продају свог штампаног дела, јер омогућавају купцима да се са њим упознају пре куповине,
- Неки од аутора су привучени идејом интелектуалне сарадње, односно идејом идеализма и њихов број на интернету није мали, и
- Многи аутори финансирани су за свој рад из јавних средстава па је логично да њихова дела буду доступна као јавно интелектуално добро (Liang, 2004).

Лиценце отвореног садржаја

Нове идеје о слободном софтверу, слободном приступу информацијама добиле су и своје конкретне облике у разним лиценцама отвореног садржаја које су требале да представљају средства остваривање заједничког циља проширења дела доступних у јавном домену. Ако је аутор одлучио да омогући приступ свом делу као отвореном садржају сам аутор доноси одлуку о типу лиценце који жели да изабере, а којом ће прецизније дефинисати која права жели да задржи. Наравно прва претпоставка давања лиценце отвореног садржаја је да аутор има важеће ауторско право како би могао своје ексклузивна права пренети на друге. Без одобрења аутора у оквиру одређене лиценце није могуће користити дело, односно оно се налази под пуном заштитом ауторског права. Све лиценце отвореног садржаја у ствари одређују које су слободе у односу на дело дозвољене. Нека права су заједничка за све лиценце отвореног садржаја, као што је то право на копирање, док су друга везана само за одређену врсту лиценци, као што је на пример прерада дела. Свако дело које је створено на основу постојећег дела је прерађено дело. Основна разлика између различитих врста лиценци отвореног садржаја је баш у томе како решавају питања везана за новонастало прерађено дело. Код ГНУ лиценци захтева се

обавезно да дело које је прерађено на основу дела које је под ГНУ лиценцом мора бити лиценцирано под ГНУ лиценцом. То заправо значи да када неко има прилику да користећи дело које је под лиценцом отвореног садржаја и на бази њега створи прерађено дело не може то дело сада учинити недоступним, већ га мора лиценцирати као отворени садржај. На овај начин се онемогућава да то ново прерађено дело изађе из јавног домена, када је већ настало на основу дела које је у јавном домену. Питање могућности контроле прерађених радова на основу лиценце најважније је питање лиценци отвореног садржаја. Још једно јако важно питање лиценци отвореног садржаја је питање коришћења дела у комерцијалне и некомерцијалне сврхе. Аутор сам одлучује да ли ће дозволити само некомерцијалну или и комерцијалну употребу свог дела. Ако се одлучи да омогући некомерцијално коришћење његовог дела он и даље може на основу свог ауторског права склопити уговор са издавачем и објавити своје дело и остварити економску накнаду. Већина лиценци отвореног садржаја захтевају поштовање стриктне процедуре како би се могло сматрати да је дело лиценцирано под лиценцом отвореног садржаја. Лиценцирање под лиценцом отвореног садржаја нема никакав утицај на право фер коришћења ауторских права. То значи да и онај ко не жели да тражи одобрење аутора, односно да прихвати лиценцу може користити своје право на фер употребу дела у некомерцијалне и образовне сврхе. Карактеристика лиценце отвореног садржаја да имају стандардну клаузулу да не дају никакву врсту гаранција, што је и очекивано јер се не захтева финансијска надокнада за употребу дела (Liang, 2004). Лиценце отвореног садржаја могу се поделити на основу тога да ли су општег типа као „Лиценце креативне заједнице” или су намењене за неки одређен медиј, као што је на пример софтвер или музичка дела. Према природи лиценце отвореног садржаја могу се поделити на оне које промовишу „апсолутне” слободе са малим ограничењима, и оне које одређују јасна ограничења слобода коришћења дела, као што то чине „Лиценце креативне заједнице” (Liang, 2004). Слободна уметничка лиценца појавила се 2000 године и она је омогућавала копирање, дистрибуцију и прераду дела под условом да је јасно назначена ова лиценца, да је наведен аутор оригинала и да је назначено где се оригинал може пронаћи. Прерађени рад настао на основу ове лиценце остаје у јавном домену и то под Слободном уметничком лиценцом (Liang, 2004). ГНУ покрет и заједница која се створила око идеје слободног софтвера представља једну од првих практичних иницијатива која је уродила плодом омогућавајући људима да слободно користе предности информатичких технологија. Овај покрет је основан 1984. године са циљем стварања слободног оперативног система сличног UNIX-у. ГНУ General Public Licence (ГНУ општа јавна лиценца) - ГНУ ГПЛ представља свакако једну од најпознатијих лиценци. Настала је за потребе стварања слободног софтвера и његовог правног регулисања. Ова лиценца омогућава четири базичне слободе: слобода коришћења, копирања, модификације и дистрибуције модификованих верзија програма. Поред поштовања слобода корисника, ГНУ ГПЛ је установио принцип који је назван „Copyleft”, што у значи да се, у случају слободног софтвера, он мора дистрибуирати под истим условима под којима је добијен. На тај начин је слобода заштићена у оба смера

јер ГПЛ даје слободу и кориснику и софтверу. Едукативни материјал и уметничка дела се такође могу објављивати под условима који корисницима обезбеђују задовољавање у најмању руку елементарних људских права корисника и аутора. Поред лиценце за софтвер, ГНУ пројекат је изнедрио још једну лиценцу која је намењена објављивању документације под називом ГНУ Free Documentation Licence (ГНУ лиценца за слободну документацију) - ГНУ ФДЛ. ФДЛ је настао за потребе објављивања документације за слободан софтвер и грубо речено омогућава документацији оно што ГПЛ омогућава софтверу. Ова лиценца је једна од најлибералнијих лиценци за писани материјал (Јелић, 2006). ГНУ Лиценца за слободну документацију превасходно је била намењена за документацију која иде уз софтвер. Касније је та лиценца коришћена и за друге садржаје, посебно колективна дела (на пример под том лиценцом је настала Wikipediја). Овом лиценцом се даје право копирања, дистрибуције, прераде и некомерцијалног и комерцијалног коришћења, али прерађени радови морају бити дати на коришћење под истом ГНУ лиценцом (copyleft) (Liang, 2004). Лиценце креативне заједнице (Creative Commons Licenses) данас представљају најважнији облик лиценци отвореног садржаја. Њима је предходила Лиценца отвореног садржаја (од 1998 до 2004) која се инкорпорирала у Лиценцу креативне заједнице. Идеја Креативне заједнице је знатно шира од понуде самих лиценци и она се базира на ширењу знања о ауторским правима, јавном домену, слободи говора, итд. „Лиценце креативне заједнице” омогућују аутору да прво изабере да ли жели да заштити своје дело или не, а потом ако се одлучи за неку врсту заштите дела може да бира једну од 6 врста лиценци (Liang, 2004).

Лиценце креативне заједнице (Creative Commons Licenses)

Креативну заједницу, као пројект и организацију, основао је Lawrence Lesing 2001.године, експерт за питања сајбер права, са главном идејом да, слично као и покрет за слободан софтвер, омогући корисницима основне слободе копирања и дистрибуирања радова заштићених ауторским правима уз помоћ више различитих лиценци које се не односе на софтвер, већ на све друге облике ауторских дела (Dusollier Séverine, 2010). Основно питање када се говори о делу које се даје на коришћење широком кругу корисника је начин дистрибуције, односно заштита ауторских права аутора дела. У својим почецима, копирајт је служио као заштита коју је аутор примењивао на своје дело у циљу омогућавања или онемогућавања копирања од стране издавача. Крајњи корисници нису имали превише разлога против, јер се он односио само на издаваче не погађајући конзументе дела које му је подлегало. Развој рачунарских технологија и мрежа је омогућио масовну размену информација и знања. Копирање и дељење књига, музичких садржаја или било чега другог је постало лако и брзо. У том моменту је *copyright* постао ограничење и за кориснике, који су све наведене могућности савремених технологија имали у својим рукама. Креативна слобода и могућност несметаног протока информација и знања на жалост

нису постале цивилизацијске тековине. Издавачки и медијски лобији су искористили копирајт као метод репресије и контроле па уместо да закони штите кориснике и омогућавају им слободан приступ знању, почели су да служе компанијама као средство контроле. Модерна примена *copyright* у великој мери одступа од његове иницијалне примене. Уместо контроле издавача од стране аутора, *copyright* служи као средство контроле у рукама издавача у оба смера: према корисницима и према ауторима. Слобода је постала резидуална категорија док ауторска права уместо аутору припадају издавачкој компанији за која објављује његов рад (Јелић, 2006). Појављивањем слободних лиценци које су омогућиле стварање слободних садржаја, правила су доведена у службу корисника омогућавајући правну заштиту слободе (Јелић, 2006). Један од покушаја заустављања медијских компанија у остваривању екстрапрофита представљају флексибилне лиценце које ауторима враћају право на своја дела која им продуцентске куће у неку руку ускраћују. Лиценце креативне заједнице представљају сет лиценци које ауторима омогућавају брзо и лако објављивање дела чиме они сами постављају услове коришћења свог дела уместо медијских компанија које то данас раде (Јелић, 2006). Лиценце креативне заједнице су својим постојањем омогућиле одређену флексибилност у дефиницији услова под којима се дело објављује. Сет лиценци креативне заједнице чини шест лиценце које се разликују по флексибилности, од најслободније до најрестриктивније. Њихова заједничка карактеристика је да корисник има право копирања садржаја. Битна карактеристика лиценци креативне заједнице је и то што ауторима помоћу неколико кликова мишем и одговора на врло тривијална питања обезбеђују правну регулативу за објављивање дела без потребе за сарадњом са медијским корпорацијама (Јелић, 2006). Шест лиценци креативне заједнице су:

1. Ауторство

Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство - некомерцијално

Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство - некомерцијално - без прераде

Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство - некомерцијално - делити под истим условима

Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или дава-

оца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство - без прераде

Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство - делити под истим условима

Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода. Ако се изабере нека од лиценци креативне заједнице то подразумева и да се у дело унесе дигитални код који ће у оквиру метаподатака омогућити претраживачима да дело идентификују као дело објављено под „Лиценцом креативне заједнице”. Поред појединаца који користе „Лиценце креативне заједнице” све је већи број и институција, па и влада појединих земаља које се одлучују за коришћење”. Влада Холандије је у марту 2010. године отпочела са коришћењем „нулте Лиценце креативне заједнице” (Creative Commons Zero - CC0) за садржаје веб сите презентација 5 министарстава (до краја 2010.г. била су представљена и остала министарства) помоћу којих се промовисала отворена размена информација јавног сектора. Ову одлуку Холандска влада је донела на основу истраживања Амстердамског института за информационо право (Amsterdam's Institute for Information Law)

Закључак

Након приказаног од великог је значаја разумети трендове и стања како на глобалном тако и регионалном нивоу у области заштите права интелектуалне својине. Ови трендови су израз све јачих тежњи развијених западних земаља да своје носиоце права интелектуалне својине заштите на сваком кораку. Са друге стране стоје средње развијене и неразвијене односно земље у развоју чији грађани ни у ком случају не би могли поднети економски терет овакве потпуне заштите. Овај компромис је функционисао до скора са прећутним прихватањем првих околности и оправдања на страни других, али развојем дигиталних (електронских) комуникација, у значајном обиму повећава улог. Наиме савремене комуникације дају могућности неслућених размера обема странама у овом односу. Могућности на страни средње или слабо развијених земаља и земаља у развоју јесу свеобухватнија и тренутна могућност искоришћавања Интернет мреже за уживање права интелектуалне својине противно правилима без санкција, а са друге стране овакав развој комуникација даје могућност потпуније контроле и сагледавања искоришћавања дигиталних об-

лика и видова права интелектуалне својине. Можда управо овакво стање прва категорија земаља покушава да искористи у своју корист, и сва је прилика да се на том пољу много радило од стране њих, али као што се може приметити ни друга страна не остаје без одговора.

Literatura:

1. ACTA u Srbiji: Protest i debata, Internet adresa: http://www.b92.net/tehnopolis/=aktuelno.php?yyyy=2012&mm=03&nav_id=589563, 9. 3. 2012.
2. Dusollier Séverine, Scoping Study on Copyright and Related Rights and the Public Domain, WIPO, 2010, Internet
3. Lawrence Liang, Guide to Open Content Licenses, 2004, Internet adresa: http://media.opencultures.net/open_content_guide/ocl_v1.2.pdf , 4.11.2010.
4. Dimitrijević Predrag, Pravo informacione tehnologije, SVEN, Niš, 2010.
5. Zirojević, Mina, Zloupotreba interneta u svrhe terorizma, 2011, Međunarodna politika, Vol. LXIII, br. 3, str. 417–448.
6. Jelić Ivan, Zajednica u savremenom informatičkom društvu, 2006, Internet adresa: <http://www.bos.rs/cepit/idrustvo2/tema14/zajednica.pdf> , 4.11.2010
7. Prlja, D. i Reljanović, M.: „Pravna informatika“, Pravni fakultet Univerziteta Union, Javno preduzeće Službeni glasnik, Beograd, 2010
8. Rakić Vodinelić Vesna, Opasne pravne posledice ACTA, Internet adresa: <http://pescanik.net/2012/02/opasnepravne-posledice-acta/> , 15. 03.2012.

COPYRIGHT AND IMPACT OF GLOBALIZATION

Summary: The author tries to give an overview of the most important legal documents in the field of intellectual property at the international level, but also on the inside. In these pursuits he deals with the phenomenon of globalization and the impact of the international legal acts and transferring their impact on national legislation. In this process, the author points to the existence of alternative circumstances bright spots in the development of concepts and characteristics of new concepts in the field of copyright. In this regard, of particular importance is the indication of the license creative community. The author tries to point out a concept that may represent a healthy response to increasing insistence on copyright protection at the global level, with the existing disparities in economic power companies, highlighting the forms of resistance which is adjacent to the law in relation to new concepts. This dialectic response speaks about the complexity of the issue of copyright, especially in cyberspace, but also points to the problem not solving raw power law, which creativity and thus hampers. Just some of the conceptual solutions that shows the author gives light at the end of the tunnel and point to the bright examples of human creativity that can give hope to the future of copyright policy at the global level with the minimal solution to the limitations of users.

Key words: copyright, cyber space, the open source licenses, licenses creative community, global trends